

Всемилостивѣйшій Государь го-
сподинъ Олмейстеръ!

Мы бывши Вашими подъ дана-
ми и слугами Николай Пычка и
Иванъ Павлючукъ, которыми Вы
были очень довольны нащи а Вашу
несчастіе наше что Богъ Вседержи-
тель не далъ прожить на своемъ собстве-
номъ мѣстѣ, на которомъ теперь возро-
стаютъ всякіе и невеселые плоды на
которые мы взираемъ, и наше сердце
разрывается отъ жалости. Затѣмъ узна-
вши я Николай Пычка, въ нынѣшнемъ
году отъ Г. Пашинцика Кругельскаго
то есть Подгурскаго что Вы еще нахо-
дитесь здоровы и просите чтобы мы отъ-
писали къ Вамъ и увѣдомили Васъ объ сво-
емъ здравіи. Причемъ мы осмѣлива-
емся увѣдомить Васъ объ своемъ здоро-
віи мы слава Богу живы и здоровы чего
и Вамъ желаемъ отъ Всемилостивѣй-
шаго Творца и создателя Бога, и про-
симъ милости Его чтобы Онъ Вседер-
житель Богъ подалъ чтобы Вы могли
возвратиться въ свое мѣсто и намъ уви-
дѣть Ваше благодушное лице безъ кото-
раго мы привыкшими не можемъ —

никакъ позабыть. Я Николай пайоркусъ
уступкени потомучто нѣтъ нешматка ни куска
земли то принужденъ служить за кусокъ на
ваш сушнаго хлѣба но нашъ вси надежду имѣемъ от
вас получить счастіе на кусокъ земли но когда
такъ Господь Богъ не дозволишь что я новесегу
надѣюсь и прошу Милостиваго Творца
что можетъ быть Онъ меня не оставить
хотя нѣсъ то дѣти мои въ того будуть до-
ждать и можетъ быть господь Богъ дасть
вамъ возвратиться въ свое мѣсто то вы ме-
ня не оставите своею милостію Всѣми
сты люди которые участію вы вашей дриву
здоровы и благодарятъ за вашу милость что
вы имъ подарыли землю, и они просятъ
Господа Бога чтобы онъ возвратилъ васъ
въ свое мѣсто и хотятъ писать къ вамъ
о своемъ всеобщемъ своего здравія Я Иванъ Ковал
чукъ получилъ отъ поверенной комиссіи три
десятины земли на которой построилъ землю
и хлѣвъ и сарай и криву себѣ хотъ небогато
но всё таки имѣю кусокъ хлѣба и еще на
дѣтей мои мать здорова хотя уже въ пре-
клонныхъ лѣтахъ и надъ смертнымъ гробомъ
и то проситъ господа чтобы увидать хотъ
предъ смертью ваше небесное лицо —

и шлю трое маленьких детей кото-
рые цалуют в ваши драгоценные руки
и желают от Бога добраго здравия и
вечнаго благополучия.
Причем о себе вашей прошу
вашей милости с получением
нашего несчастнаго письма от
пишите и уведомите нас обо сво-
ем здравии на почту [illegible] будем
о добром [illegible] и будем иметь великое
счастие от вашей милости по-
лучить уведомление обо всем сторо-
не. [illegible] уведомляю о себе [illegible]
церковнической [illegible] Александро [illegible]
[illegible] вы [illegible] быть [illegible]
[illegible] потому что я бывши в то
время [illegible] вам от
[illegible] Бога добраго здравия и вечнаго
благополучия, и целую ваши
драгоценные руки. За тем остаюсь
[illegible] Николай [illegible]
целуем ваши драгоценные
руки и жене вашей [illegible]
[illegible] к ногам вашим [illegible]
поклон и желаем вам
от Бога добраго здравия
и вечнаго благополучия

въ продолжении вашей жизни
всегда остаемся вашими слуга
и желатели вамъ добраго здра
вія, Николай Ткачъ и Иванъ
Ковальчукъ.

Примите Филимонъ Шимонюкъ
узнавши об вас что вы нахо-
дитесь здоровы и желаемъ быть
и здоровы вамъ желаю отъ Бога
добраго здравія чтобы Господь Богъ
возвратилъ васъ въ свое место по
тѣ увидеть ваше дрогоценное ли-
цо, и прошу Бога день и ночь и я
и жена моя и дети мои чтобы
Сын ~~три~~ творецъ продолжилъ
вашу жизнь и возвратилъ васъ
въ свое место я теперь помогу
ему хозяйство потому мой
племянникъ Фомка Шимонюкъ от-
делился от меня взялъ свою тре-
тью часть земли и построилъ
себе домъ и живетъ отдельно
Остаюсь отецъ Вашъ всегдаш-
ний слуга Филимонъ Шимонюкъ
1872 года Іюня 20 дня
Деревня ~~Шост~~ Шостаково.

Высоколит. всѣ
22 іюня 1871

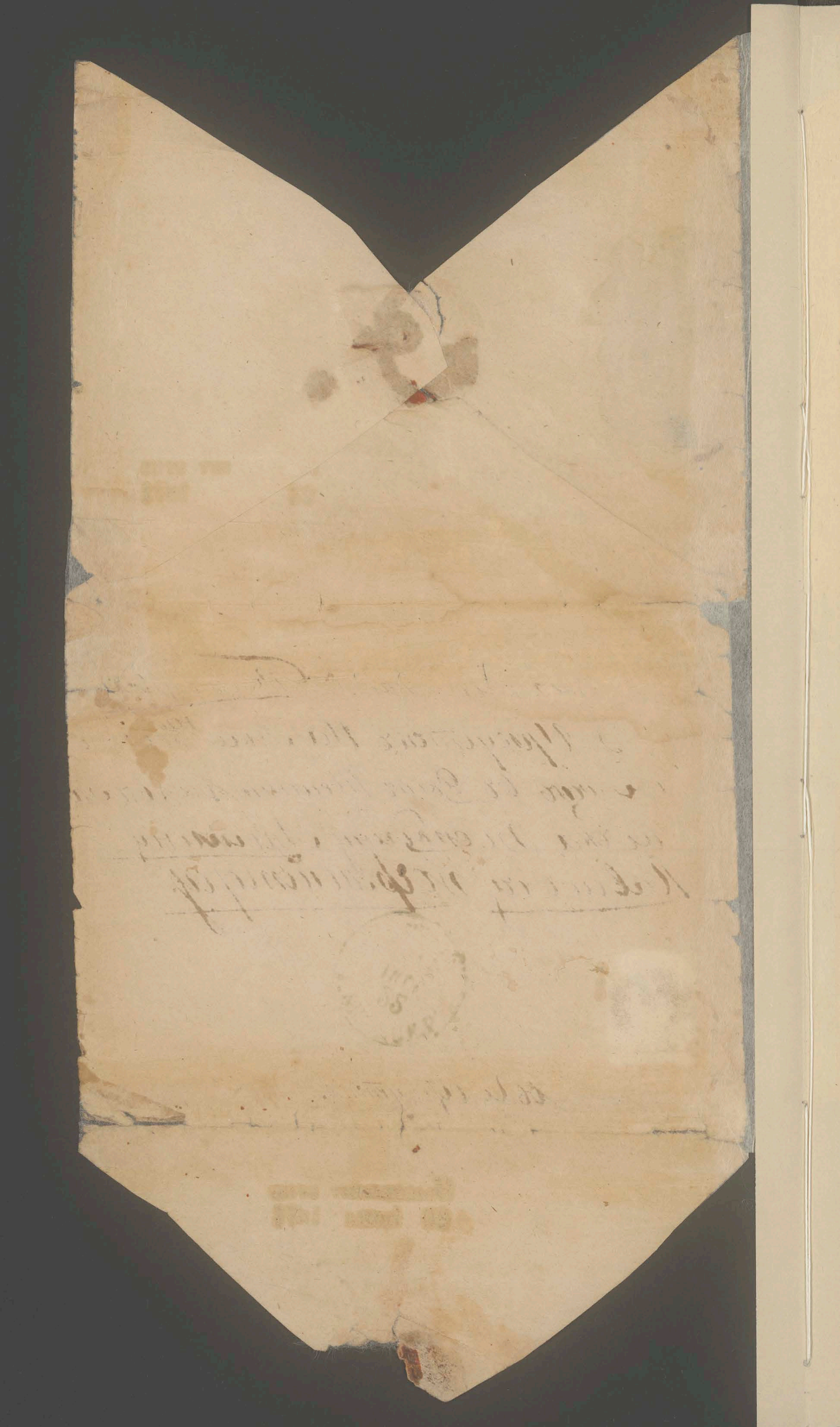
3

Его Высокоблагородію Помощнику
въ Г. Иркутскѣ на Мыльниковской
улицѣ въ Домѣ Темникова гдѣ была ла-
вочка. Господину Аполлону
Павловичу Гофмейстеру.

ИРКУТСКЪ
22
ІЮЛ
71

въ г. Иркутскъ.

Высоколит. всѣ
20 іюня 1871

Я Эсманъ Пыска узнавшій отъ своего
брата Николая что онъ пишетъ къ Вамъ,
тожъ я осмеливаюсь прописать къ Вамъ
нѣсколько словъ и увѣдомить объ своемъ здоровьи
Мы слава Богу живы и здоровы и сего и
Вамъ желаемъ отъ души добраго здравія
и вашего благополучія въ продолжени ва-
шей жизни, какъ я такъ и жена моя и
дѣти мои и племянники мои желаютъ
Вамъ добраго здравія и кланяются къ Ва-
шимъ низкимъ стопамъ и просимъ
Творца Господа, что Онъ возвратитъ
васъ въ свое мѣсто, хотя увидитъ

драгоценное лицо ваше и поблагодари[ть]
вашъ за вашу милость что насъ по[...]
ваши счастливыми и будемъ молить
за васъ Бога пока будемъ жить за т[...]
счастіе

Ваши всепокорнѣйшіе слуги Іоан[нъ]
Пачка и Плескачникъ поп Ѳеодо[ръ]
Кирловичъ.

Ваше Высокоблагородіе

Аполлоній Павловичъ!

Задарственную Вами мнѣ землю я премного благодаренъ, но какъ въ настоящее время мой братъ Иванъ желаетъ получить отъ меня половину этой земли, то я осмѣливаюсь покорнѣйше просить Ваше Высокоблагородіе выслать мнѣ увѣдомленіе кому именно была дарена земля мнѣ или брату моему Ивану. — Нижайшій слуга крестьянинъ Каменецъ-Литовской волости Брестскаго уѣзда д. Муриновъ Исидоръ Васильевъ Муринъ.

Притомъ прошу увѣдомленія о томъ, что надѣленная мнѣ земля вмѣсто отошедшей подъ кладбище должна ли принадлежать мнѣ или крестьянамъ Ивану Ни-

кифову Мурину, Ивану Яковлеву Мурину и Николаю Мурину, которые в настоящее время хотятъ отъ меня отойти. —

Исидоръ Муринъ

5 Марта 1875 г.
Я. М. Муринъ

Его Высокоблагородію

Господину Помѣщику б. Имѣнія Шестакова
Г. Гофмейстеру.

Крестьянки Гродненской Губерніи
Брестъ-Литовскаго Уѣзда рейта-
Читковой Волости дер. Шестакова
Натальи Николаевой Печковой.

Прошеніе

Я будучи подъ покровительствомъ Покойныхъ Вашихъ родителей а Моихъ Помѣщиковъ въ дворѣ Горничною служившею болѣе десяти лѣтъ, изъ дому Вашего или Вашихъ родителей была отдана въ супружество за Крестьянина дер. Шестакова Кирилу Печка, но такъ какъ Мужъ мой Кирила Печка въ 1862 году волею божіею умеръ, я оставшись съ четырьмя Малолѣтними дѣтьми сиротою а именно двумя сыновьями Федоромъ и Павломъ и дочерьми Александрою и Ириною, При составленіи уставныхъ Грамотъ въ 1863 году Вы изволили распорядится опредѣленіемъ, за смертію Моего Мужа Кирила Печка оставшуюся его брату

Роману Печке хозяйство т. е. полный надѣлъ земли, съ тѣмъ что бы оставшиеся по смерти мужа моего дѣти мои федоръ и Павелъ полное имѣли право пользоватся всѣмъ половиннымъ надѣломъ какъ усадебной тѣкъ и всей пахатной и сѣнокосной земли, въ настоящие же время деверь мой т. е. братъ Покойнаго моего мужа Крестьянинъ Романъ Печка, въ поляхъ и сѣнокосныхъ лугахъ дозволяетъ моимъ сыновьямъ пользоватся половинною частию но отъ усадьбы удаляетъ говоритъ что въ усадьбы нѣтъ вамъ части, объ чемъ хотя заносили мы жалобу въ свое Волостное Правление которые намъ отказали, что дѣти мои неимѣютъ право пользоватся усадьбой,

Почему честь имѣю Покорнѣйше просить Ваше Высокоблагородие неоставить почтить меня Вашимъ увѣдомлениемъ неимѣтся ли сведѣния при дѣлахъ Вашихъ и чемъ раздѣлено вами пахатная и сѣнокосная земля поровной части какъ деверю моему Роману такъ равно и сыновьямъ моимъ федору и Павлу. но почему же неимѣютъ части дѣти мои въ усадьбы,- но я въ полнѣ увѣрена что если раздѣлено хозяйство поровной части въ поляхъ то непримѣнно должны имѣть и въ усадьбы дѣти мои

половинную часть о которой производитъ въ настоя-
щее время споръ - Занкратотную крестьянку На-
талію Печковую по его личной просьбѣ росписался.
Иванъ Ивановъ.

Крестьянина деревни Муриновъ Максима Федорова
Мурина

Прошеніе

По распоряженію Вашего родителя, отецъ мой крестья-
нинъ Федоръ Муринъ былъ перемещенъ изъ дер. Мури-
новъ въ дер. Шестакову на жительство строеніе же
наше изъ Муриновъ перевезено было въ дер. Шестаково
за исключеніемъ одного хлѣбнаго сарая который нахо-
дился въ распоряженіи помѣщика, который и по настоя-
щее время еще существуетъ, по уволненіи же нашемъ
отъ помѣщичьей зависимости мы по распоряженію
повѣрочной коммиссіи обратно переселены изъ дер. Шестакова
въ дер. Мурино на прежнее хозяйство и оказанный сарай
какъ наслѣдственный я владѣлъ и по настоящее время
онымъ но крестьяне дер. Муриновъ въ числѣ четырехъ
хозяевъ пріобрели покупкою бывшую Вашею землею
при дер. Муринахъ и въ настоящее время отбираютъ

отъ меня и мои наслѣдственный Сарай, Почему честь
Имѣю Покорнѣйше Просить Ваше Высокоблагородіе пре-
дписать Крестьянамъ дер. ~~Балбасов~~ Мурашевъ Николаю и Даниле
Мачишакъ Ивану и Даниле Муринамъ что они неи-
мѣли Право отбирать насилственно чужой наслѣд-
ственной Собственности. ибо я по возвращеніи изъ дер.
Шестакова въ дер. Мурино 13 Лѣтъ пользовался тако-
вымъ ни отъ Кого невозбранно, За неграмотнаго Крестья-
нина Матвѣя Мурина по его Личной Просьбѣ распи-
сался Иванъ Ивановъ

20 Мая 1875 года
Жительство имѣю
Гродненской Губерніи
Брестскаго Уѣзда Райтай-
чицкой Волости деревни
Шестакова..

Въ Г. Броды

Recommandé

Заказное

РЕКОМЕНДОВАНО

Брестъ

Брестъ

14.

Его Высокоблагородію

Аполлону Павловичу

Гну Гофмейстеръ

Австрійской Имперіи въ Г. Броды

въ Галиціи домъ Швайгера на юри-

дикѣ.—

Brody w Galicij, Dom Szwaygiera na Jury-

dyce. —

Hofmaister

BRODY
STADT
24
МАЙ
1875
22
1875

ad rkp. 4282.

9

— Doczmanie przeklęty! — wrzeszczała panna — zamordowałeś mnie, zgubiłeś! Jutro będziesz wisiał. Ratunku! ratunku!

— Zaraz schodzę— rzekł Hans.

Jakoż po chwili ukazał się ze świecą w ręku. Spojrzał na pannę Neuman, która stała jak przygwożdżona do ziemi, poczem wziął się pod boki i począł się śmiać:

— Co to? To panna Neuman? Ha! ha! ha! Dobry wieczór pannie! Ha! ha! ha! Zastawiłem żelaza na skunksy, a złapałem pannę! Po coś panna przyszła zaglądać do mojej piwnicy? Umyślnie napisałem na scianie ostrzeżenie, żeby się nie zbliżać. Krzycz teraz panna; niech się ludzie zlecą; niech wszyscy widzą, że nocami przychodzisz zaglądać do piwnicy Doczmana. O mein Gott! krzycz, ale postój sobie aż do rana. Dobranoc pannie, dobranoc.

Położenie panny Neuman było okropne. Krzyczeć? ludzie się zlecą — kompromitacja! nie krzyczeć? stać całą noc złapana w żelaza, a na drugi dzień dać z siebie widowisko?... A tu noga boli coraz bardziej... W głowie jej się zakręciło, gwiazdy pomięszały się ze sobą, księżyc ze złowrogą twarzą pana Hansa—zemdlała.

— Herr Je! — wykrzyknął do siebie Hans—jeśli umrze, to jutro ,,zlynczują" mnie bez sądu.

I włosy powstały mu na głowie ze strachu.

Nie było rady. Hans poszukał czempręd;ej klucza, aby otworzyć żelazo, ale nie łatwo było otworzyć, bo przeszkadzał mu szlafrok panny Neuman. Trzeba było go trochę zawinąć i... mimo całej nienawiści i strachu, Hans nie mógł się wstrzymać od rzucania oczyma na piękne, jak gdyby marmurowe, nóżki swej nieprzyjaciółki, oświecone blaskiem czerwonego miesiąca.

Mógłby ktoś powiedzieć, że w nienawiści jego była teraz litość. Otworzył prędko żelazo, a że panna nie poruszała się jeszcze, więc wziął ją na ręce i zaniósł prędko do jej mieszkania. Po drodze znów czuł litość. Potem wrócił do siebie, i całą noc nie mógł oka zmrużyć. (Dok. nast.)

W BAŁKANACH

Opowiadanie z czasów ostatniej wojny wschodniej

KAROLA BRZOZOWSKIEGO.

(Dokończenie).

W Sofji, rozległem mieście, prześlicznie położonem na obszernej pagórkowatej równinie pod wspaniałą górą Witoszem, ruch był niesłychany; na każdej ulicy tłum konnych i pieszych, szeregi wozów z mąką, sieczką, sianem, sucharami, amunicją; koszary zamienione w szpitale; budowle rządowe i większe prywatne zajęte rannymi; wszędzie krzątają się lekarze z białemi na rękawach opaskami naznaczonemi czerwonym krzyżem i półksiężycem.

Nędza i głód tysięcy ludzi pozbawionych mieszkania i dobytku; widok długich konwojów rannych, na wozach ledwie trochę mających słomy; twarze śmiertelną okryte bladością, mówiące z rezygnacją: „za godzinkę skończę wszystkie boleści!" O panie moje! ten obraz krwawo wypisał się na wieki w mojej pamięci. Biedny jeden żołnierz zawołał mnie do woza wolno ciągnionego przez bawoły: „zrób mi cygaretko", zrobiwszy je chciałem mu zostawić paczkę tytoniu: „effendim niech ci Ałłach zapłaci, ale to za wiele! zrób jeszcze jedno cygaretko, wystarczy mi do tamtego świata". Biedny i tego nie skończył, z dymem niedopalonego uleciała dusza walecznego! Stami przesuwali się przed oczami mojemi ciężko ranni, bez skargi, z pogodnem choć zbolałem obliczem; gdybym na czołach tych żelaznych ludzi nie widział piętna najwyższej rezygnacji, powiedziałbym, że to zwierzęta, nie wiedzące, że są w objęciach niezbłaganej śmierci.

Ibrahim pasza, mój dawny gubernator Syrji, a dzisiejszy Sofji, pokazywał mi listy rannych, którzy w ostatnich tygodniach przeszli tędy wszyscy z Plewny, było ich 5,200, a oczekiwano jeszcze przeszło 2000. Biorąc na uwagę brak chirurgów, lekarstw, niewygody, ciężkość ran z postrzałów strasznej dzisiejszej broni, potrzeba dorzucić najmniej 3,000 zmarłych. Na te dziesięć tysięcy przeszło rannych, liczę najmniej jedną trzecią część zabitych, to daje okrągłą cyfrę 13 tysięcy.

Moskale jako szturmujący po kilkakroć i odparci musieli mieć potrójne, jeśli nie poczwórne straty, czyli od 40—50 tysięcy. A wiec od 50 do 60 tysięcy ludzi padło na tym jednym kawałku ziemi! Coś bardziej morderczego trudno sobie wyobrazić! Opowiadał mi jeden pułkownik, świadek tych rzeczi, że Turcy nie strzelają do Moskali rotowym ogniem, ale palą salwami bataljonowemi i całemi batterjami, pod tym ogniem najdzielniejszy żołnierz się chwieje, przerzedza się, topnieje, a w końcu zmuszony jest cofnąć się pozostawiwszy dwie trzecie w zabitych i rannych, na krwią oblanem polu. Skobelew stracił 60 na 100 ze swoich szturmujących pułków: 8,000 na 12,000!!!

Jenerał plackommendant Sofji sam oprowadzał mnie po lazaretach, zapytałem się czy nie ma Moskali? pokazał mi ich, na całą tę massę rannych było ich *czterech!* a przecież Turcy byli panami placu boju, mieliżby Moskale zdołać uprzątnąć swoich rannych?? Traktowani są lepiej niż Turcy; mają posłania bardzo czyste, izbę dobrze opatrzoną, dobrze są karmieni, mają co palić, prawda i to, że ich tylko *czterech.*

W Sofji ogromne są magazyny; w okolicy jej wszystkie młyny na rzece Iskrze zajęte są do mielenia mąki dla wojska. Moskale opasawszy Osmana w Plewnie, będą starali się wszelkiemi siłami opanować Sofję właśnie dla tych magazynów. Czy zdołają Turcy obronić to ważne miasto? Widząc jak niedołężnie zmarnowali czas, nie umiejąc korzystać z okoliczności dwa razy dających im sposobność niechybnego wparcia Moskali do Dunaju, na wszystko jestem przygotowany, chybaby Ałłach po raz trzeci wpychał im w garść zwycięztwo, z którego, kto wie, czy jeszcze umieliby skorzystać.

Wybrałem się nareszcie do Plewny, puściłem się w drogę, ale spotkawszy popłoch uciekających wozów z krzykiem *kozaki!* pomyślałem sobie, że ciekawość moja powinna tu mieć granice. Powróciłem więc i zrobiłem dobrze, Plewna została otoczoną i komunikacje z nią zupełnie przerwane. Gdyby nie stracone dwa dni w Sofji, co mnie bardzo niecierpliwiło, z pewnością dostałbym się do Osmanowego Sewastopola, aby się z niego może już nigdy nie wydobyć. Bądź pani pewną, że biłbym się tak dobrze, jak żołnierz Osmana.

W Sofji zabawiłem jeszcze dzień jeden zanim zdobyłem wóz; chciałem tu sobie kupić na pamiątkę karabin moskiewski, który tu jest w ręku każdego Turka, a na ulicach sprzedaje się za parę złotych: ale pomyślałem sobie, że lepiej pojechać do Szypki, gdzie darmo przyjść można do tej pamiątki.

A więc do Szypki!

Znowu na bryczce, ale tym razem nie przez góry i wolno, bo na zapchanej drodze łańcuchem wozów w tę i w ową stronę ciągnących się; transporta żywności, amunicji, korzystały z pięknego pogodnego czasu. Wlokłem się tak dwa dni krajem z początku nie zniszczonym, dalej pomiędzy samemi gruzami wsi i miast. Kalofer, jedno z najbogatszych, najweselszych miasteczek bułgarskich, gdzie miejscowy sukienniczy przemysł wysoko się rozwinął; gdzie zaczynał się wielki sad róż, kilka mil się ciągnący, gdzie kiedyś w woni róż, kołysany pieśnią tysiąca słowików i szmerem strumieni marzyłem o moim utraconym raju i dokąd chciałem cudem przenieść na jedną chwilę kogoś... Ktosię, którą tak kochałem, aby przejęta cudownością obrazu, przygotowana do dobroci widokiem hojności Bożej, rzuciła na mnie okiem! — kraj ten przeraził mnie strasznem pustkowiem, gdzie na każdym kroku znać ślad niezbładanej pożogi i mordu!

Na okopconych dymem gruzach siedzące koty pierzchały na widok twarzy ludzkiej; zdziczałe psy błąkały się po polach, oglądając się trwożliwie czy człowiek nie idzie. Tu i owdzie nie pogrzebany trup, ohydny, porosły pleśnią, bez niej, nagością straszny przyśniłby się jeszcze w przeddzień sądu ostatecznego!

I na to rzućmy zasłonę!!

Podoficer dodany mi z linji posterunków obozu tureckiego, gdzie nie mogłem się dostatecznie wylegitymować, dostawił mnie do baraku Szakira paszy, jenerała dywizji prawej ręki marszałka Reufa. Korespondent jakiegoś dziennika ilustrowanego rysował wnętrze baraku i posadził był właśnie Szakira profilem gdy wszedłem; jenerał zerwał się, zawadził o tekę rysownika, która mu z rąk wypadła i rzucił mi się na szyję; podoficer uznał żem dostatecznie wylegitymowany i wyniósł się. Szakira kilka lat nie widziałem, a jest on jednym z najlepszych przyjaciół naszego domu; był długo ze mną nad Dunajem a potem w Bagdadzie za Midata, gdzie się zapoznał z moją małą rodziną, której codziennym bywał gościem. Rysownik złożył tekę z kwaśną miną, odkładając szkic na jutro. „Po co, rzekłem, jenerale, robić krzywdę Europie rozchwytującej wszystko co od was; kończcie rysunek, ja tymczasem jeżeli mi to pozwolisz, chciałbym zobaczyć Moskali; wieczór wystarczy nam na pogadankę."

„Chcesz Moskali zobaczyć? nic łatwiejszego! siądź na mego konia, weź mego adjutanta i dwóch ułanów, z prawego naszego skrzydła, zobaczysz wszystko. Za pół godziny zagadamy z moździerzy, przyjrzysz się pojedynkowi artylerji, znajdziesz tam i Marszałka, który pojechał zwiedzić skrajne baterje lewego skrzydła. W pięć minut kłusowałem na doskonałym koniu po drodze wężem się wijącej wzdłuż góry, prowadzącej do redut na grzbiecie. Działa zagrzmiały, dojechaliśmy do wielkiej baterji Jeszyt-tepe, o dwunastu działach ciężkiego kalibru; baterja milczała, pod nią żo

*

„Tydzień polski" wydawany we Lwowie, nr. z 21 grudnia 1879 r.

nierze jeść sobie gotowali spokojnie, tu zsiedliśmy z koni, powiedziano nam, że marszałek z innymi jenerałami jest w ostatniej baterji; prosiłem adjutanta, aby mnie tam poprowadził. Droga komunikacyjna między redutami idzie tak pod samym wierzchem góry, że jest nią zupełnie zakryta przed Moskalami; ziemia drżała nam pod stopami od huku dział i słychać było gwizd i warczenie czerepów pękających bomb, ale nic nie było widać. Nie dochodząc do skrajnej reduty ujrzałem opuszczającego ją marszałka. Reufa znam jeszcze z Bejrutu gdy 1861. po rzezi Damasceńskiej był jako podpułkownik adjutantem Fuada, nadzwyczajnego komisarza W. Porty; wtedy ja wysłany byłem z Albanji na wezwanie Fuada do Syrji i miałem sposobność oddania usług rządowi; widywałem go później w Lattaquié, w domu stryja mojej przyszłej narzeczonej. Miły to i grzeczny człowiek, wychowany w Paryżu. Wysoki, piękny to był chłopak, pamiętam, (było to w czasie okupacji Syrji przez wojska francuskie) rzekł raz, zagadnięty, czy lubi Francuzów? avec un sourir fin: „j'aime beaucoup les Français; mais les Français chez eux, les Français es partout, je crois Mr. Charles, que vous etes de mon avis" i spojrzał na Eulalję, której twarz zalała się rumieńcem. Później spotkałem Reufa już marszałkiem w Bagdadzie, i tam przypomniał nam obojgu sam, że jest dobrym znajomym, który się ciessy, że był niezłym obserwatorem w Lattaquie; powitanie się więc i teraz nasze było prawdziwie serdeczne. „A masz tu kilku znajomych z Bagdadu." i wskazał mi Redżeb paszę i parę pułkowników, perdus dans la suite.

Co raz strzelano goręcej, ziemia drżała silniej, a tu nic nie widać! „Pozwól mi, panie marszałku, podejść trochę wyżej nad drogę." „Ach, vous voulez voir vos amis, eh bien, ils sont aussi les nôtres, allons tous, suiver moi." Marszałek zaprowadził nas do ciężkiej baterji Jeszyl-tepe, pod którą zostały się konie. Sądziłem, że wejdziemy w środek reduty, przyglądać się bitwie z za parapetów; gdzie tam, Reuf obszedł ją z dołu i na grzbiecie góry; na zupełnie odkrytem miejscu stanął na skrzydle baterji. Reduty walczące odsłoniły się nam w wieńcu z ognia i dymu; tuż od nas na lewo kilkudziesięciu żołnierzy ciekawych przyszedłszy za nami usiadło z cygaretami w ustach. Na przeciwko nas za wąwozem o 2000 metrów milczała jak nasza ogromna baterja moskiewska, Przez lunetę widziałem doskonale, w ambrasiurze oficera z lunetą przy oczach do nas zwróconego. Wiedziałem, że za wielka kupka nasza koniecznie musi ściągnąć na siebie ogień, bo do kogoż będą strzelali, jeśli nie będą palić do masy, zwłaszcza lunetującej, gdzie cały sztab być musi. Wiedziałem, że stojąc w pierwszej linji z marszałkiem i z trzema jenerałami w szarych płaszczach, ja w mojej węgierskiej huzarce, obszytej siwym krymskim barankiem, doskonale muszę być widzianym i kto wie, czy nie wzięty za główną osobę, pewny więc byłem, że muszą nas powitać; alež droga pani moja, czy to mnie było cofnąć się, albo powiedzieć marszałkowi: „c'est de la témérité ce que vous faites?" Mógłby się uśmiechnąć i zostać na miejscu nie chcąc powiedzieć: „tiens, Mr. Charles, auriez vous peur?" Ledwiem to sobie pomyślił, aż tu z wielkiej owej beterji moskiewskiej długie białe żądło dymu wyskoczyło, a Redżeb pasza rzekł z najzimniejszą krwią: „To dla nas, marszałku." W parę zaledwie sekund przewarczał nad głowami naszemi ogromny pocisk, a że szedł łukiem, przy silnym spadzie góry nie mógł spaść jak na równinie tuż za nami i pęknąwszy urwać z nas kogo, lecz spadł w głębię wąwozu, gdzie pękł z gromem porwanym w setne echa. Żadna luneta nie zadrżała, żadne nie zmrużyło się oko, żadna się głowa nie skłoniła. Drugi strzał celniejszy, czuliśmy wiatr pocisku, trzeci; nie zważał nikt na niego, nie słyszałem nawet czy pękł, wieczorem tylko mi mówiono, że przeleciał nad naszemi końmi, niżej baterji, gdzie narobił dużo próżnego łoskotu. Moskiewska baterja zamilkła, Redżeb pasza szepnął coś na ucho adjutantowi i ujrzałem ruch między kanonierami w baterji, adjutant powrócił. „Marszałku, rzekł Redżib, kiedy oni zagadali tak grzecznie, pozwól, ja im odpowiem salwą z czterech ze środka, a zobaczysz jaki sądny dzień się zrobi, jak oni się rozewścieknąą." Gdybym mógł, wierzaj mi pani, dałbym kułakiem w bok mojego jenerała, a miałem go tak blizko pod ręką, Reuf przyglądał się ogniowi, jakby nie słyszał; Redżib znowu z swoją propozycją, bogdajbyś oniemiał! pomyślitem; marszałek zwrócił się do żołnierzy przy nas siedzących i rzekł: „Ustąpcie ztąd dzieci, po co ta cizba, czy nie widzicie, że do nas strzelają?" żołnierze zniżyli się nieco, sam zaś nic więcej nie powiedziawszy, skierował znowu swoją lunetę na strzelające tureckie baterje; Redżib nie proponował swojej salwy raz trzeci.

Trzy tureckie bomby upadły bardzo boleśnie między moskiewskie baraki; widzieliśmy w powietrze wylatujące deski a żołnierze wysypywali się z kryjówek, jak mrówki z zamięszanego mrowiska. Jedna bomba moskiewska pękła między namiotami tureckiemi; Reuf ścisnął mi konwulsyjnie ręką i szepnął: „oh, que c'est malheur!" O zachodzie słońca umilkły działa i moździerze, zjechaliśmy ze Szypki do obozu. Byłem na obiedzie u marszałka, z Szakirem, Redżebem, Arifem i Lieman paszą; ten ostatni Prusak, w kilka dni później ubity w takim pojedynku artylerji; ta bomba której tak bał się marszałek, grzecznie się obeszła, raniąc dosyć lekko jednego tylko kapitana; Moskale tego dnia mieli 23 zabitych i 30 kilku rannych, o czem dowiedzieliśmy się nazajutrz od dwóch dezerterów Polaków. Podobne straty są codzień, tureckie często są żadne, lub redukują się do trzech lub czterech ludzi, pochodzi to ztąd, że Moskale nie widzą efektu strzałów i poprawiać ich nie mogą, Turcy zaś na dwóch naprzeciwko siebie umieszczeni górach widzą z prawego skrzydła jak padają pociski na lewem i na odwrot, mają telegrafy przez wąwóz od redut do redut i poprawiają za pomocą elektryczności błędy swych strzałów.

Opowiadanie zbiegów tłumaczyłem marszałkowi; mówili, że we wszystkich obozach jest przekonanie, podtrzymywane przez oficerów, że każdemu, kto dostanie się w ręce tureckie, niewolnikowi czy zbiegowi rozpruwają brzuch, zasypują żarzącemi się węglami, a potem ucinają głowę.

Dostałem na pamiątkę moskiewski karabin i kilka tuzinów ładunków; (broń to ciężka, niezgrabna i w porównanie z wyborną turecką iść nie mogąca) i z miłem wspomnieniem serdecznego przyjęcia pożegnałem marszałka i Szakira wziąwszy list do Sulejmana paszy naczelnego wodza i lunetę dla niego przeznaczoną. Chciałem z Szypki przedrzeć się do Szumli i Razgradu przez Bałkan, ale mi to Reuf z Szakirem odradzali, wróciłem więc tą samą drogą do Filipopoli a ztamtąd przez Adrianopol koleją żelazną do Stambułu. W tydzień potem przebywszy Czarne morze najstraszniej wzburzone, znalazłem się w głównej kwaterze Sulejmana paszy. Dzieki listom i lunecie, której jenerał widać bardzo potrzebował, byłem przyjęty nadzwyczajnie uprzejmie i grzecznie, Sulejman i jeneralny szef sztabu Hussni pasza, ze szkoły oficerów w St Cyr, zapraszali mnie abym się zatrzymał kilka dni, a zobaczę coś ciekawszego aniżeli pojedynek artylerji; być może że i zostałbym, ale to pociągnęłoby dwa tygodnie nowego opóźnienia się do Lattaquié, gdzie Eulalja nie wiedząc dokąd mnie zapędziła ciekawość, już umiera ze strachu, a cóż dopiero gdyby się dowiedziała gdzie się obracam!!!

Żołnierza tureckiego znalazłem wszędzie dobrze karmionego, zdrowego i wesołego pomimo deszczów i zimna, wszędzie obdarty, ale te łachmany dzisiaj w moich oczach są najpiękniejszą ozdobą, najzaszczytniejszą dekoracją tego niezrównanego żołnierza, który nie daj Boże, zmarnuje się na prożno przez niedołęztwo ministerjum wojny i w ogóle głów u góry; którym jeśli nie co gorzej, to ośle uszy z pod fezów wyglądają...

KTO UPRAWNIAŁ NIEWOLĘ CHŁOPA?

Publicyści rossyjscy stale podnoszą przeciw Polsce ten zarzut, że celem jedynym bytu samoistnego, do którego ona dąży przez wysilenia lat stu, jest jakoby przywrócenie tradycyj szlacheckich — i uwiecznienie poddaństwa chłopa. Po długiej pisaninie w tym sensie Katkowa, Aksakowa, Krajewskiego i tylu innych, czytaliśmy niedawno to samo w petersburgskich gazetach, z powodu jubileuszu Kraszewskiego. Taktyka to znana, a zmierza do tego, żeby w obec zrównania w krajach ucywilizowanych wszystkich stanów przed prawem, zdyskredytować Polskę i tem usprawiedliwić ciężący na nas rosyjski system rządowy. Pozory zarzutu pp. publicyści posiłkują tem jeszcze, że zniesienie poddaństwa na Litwie i Rusi, oraz spłacenie jednorazowe w kongresowem Królestwie powinności włościańskich za odrobkowe grunta, nastąpiło z mocy ukazów, wydanych przez panującego obecnie cesarza. Faktu tego my Polacy nie zaprzeczamy i nie myślimy znaczenia jego osłabiać, chociaż co do wykonania ukazów znalazłoby się dużo do powiedzenia.

Ważnem dla nas jest to: kto utrzymywał poddaństwo Rusi, tudzież pańszczyznę odrobkową w Królestwie?

Drugie obok tego pozwalamy sobie postawić pytanie: Czy Polska pod panowaniem Rossji miała środki i mogła uchylić jeden lub drugi stosunek włościanina do właściciela ziemi?

Te dwa pytania pp. publicyści rossyjscy zostawiają bez odpowiedzi. My tego milczeniem nie możemy pominąć, więc notujemy, że poddaństwo jak i pańszczyzna były to zasadnicze podstawy społeczności rossyjskiej, państwa i panowania, wszelkie zaś pokuszenie się o zmianę społecznego ustroju było i jest w Rossji poczytywane za „bunt", a więc to zbrodnia stanu — winnego czeka więzienie, Sybir.

Szukajmy danych dla wyjaśnienia?

Ukaz cesarski o zniesieniu poddaństwa na Litwie i Rusi wydano i ogłoszono w r. 1861. Kto dał do tego początek?

Pierwszy głos w tym kierunku został podniesiony przez polską szlachtę na Litwie, dowo-

10

dem czego reskrypt cesarski z d. 29 grudnia 1857 r., wyrażający szlachcie podziękowanie za to. W reskrypcie tym, wystosowanym do wileńskiego generał-gubernatora czytamy co następuje:

„Pochwalając w zupełności *zamiary* reprezentacji szlacheckiej i t. d... upoważniam ten stan (nie „nakazuję“, ale *upoważniam*). aby przystąpił do ułożenia projektów, na zasadzie których zamiary komitetów (szlacheckich projektujących) będą mogły urzeczywistnić się, lecz *nie inaczej*, jak tylko *stopniowo*, żeby nie naruszyć istniejącego obecnie porządku gospodarczego“.

Jakie miały znaczenie te zastrzeżenia?

Projekta szlachty litewskiej dlatego w pierwszym reskrypcie cesarza *obwarunkowano* i czasem *ograniczono*, by nie sięgnęły dalej, nie weszły w czyn prędzej, nim Rosja będzie mogła zdążyć za niemi. Tam podjęto nacisk rządowy, pisma publiczne wstydziły rossyjskich ziemian, wskazując przykład na Litwie i znacznie też później tam przystąpiono do gotowego projektu.

Kto tedy: czyli też Polska, rząd czy Polacy dali inicjatywę do zniesienia poddaństwa, uwłaszczenia ludu wiejskiego? Rząd tylko sankcjonował — szlachta z własnej woli projekt podała.

I jeszcze na zjazdach komitetów szlacheckich była obawa, czy rząd tego nie poczyta za objaw „buntu“? Na zjeździe w Grodnie, gdy odcień rzutniejszych obywateli, zwanych wtedy *dorpatczykami* (kończyli uniwersytet w Dorpacie) pierwsi projekt ten postawili, to starsi obywatele, których nie jedno już nieszczęście za dawniejsze projekta dotknęło, nie byli w stanie zdecydować się na to od razu. Żeby ośmielić ogół, *dorpatczycy*, przyjmując na siebie całą za krok ten odpowiedzialność, położyli na stole przełamany na dwoje arkusz papieru: po jednej jego stronie był napis *„za zniesieniem poddaństwa“*, po drugiej *„przeciw zniesieniu“* — i wszyscy ci śmieli inicjatorzy pierwsi za *zniesieniem* podpisy swe położyli. Długo wahał się ogół w obec obawy przed odpowiedzialnością, na ten wypadek jeżeli rząd źle projekt przyjmie; przystępując jednak do złożenia podpisów, każdy z osobna, kierowany cnotą obywatelską i dając odprawę strachom, kładł podpis swój po *dorpatczyków* stronie. Na stronie przeciwnej ani jednego podpisu nie było.

Kwestja w ten sposób jednego dnia zdecydowaną została. Zapamiętajmy, że to miało miejsce w r. 1857.*

W obec tego faktu rozglądamy się w prawodawstwie rossyjskiem z owego czasu. Jak tam stosunek chłopa do pana był określony? Wypisujemy kolejno artykuły z IX tomu zbioru praw dla cesarstwa, wydanego w tymże 1857 r.

Art. 1029 do 1038 zabezpieczając panom poddaństwo chłopa, wzbraniają poddanym przechodzenie do innych panów, uchylają skargi na nich do rządu i nie dopuszczają nawet ślubów małżeńskich bez pozwolenia dworu.

Dalej brzmienie prawa dosłownie jest takie:

Art. 1042 punkt 4: „Gdy dziewczyna lub wdowa zbiegnie i wyjdzie za mąż za człowieka wolnego, to mąż jej, niezależnie od ustanowionej (oddzielnie) kary, płaci panu za nią rs. 150.“

Art. 1046: „Robocizna poddanych dla panów ustanawia się po *trzy dni tygodniowo* od każdej osoby.“

Art. 1047: „Od woli pana zależy odjąć włościaninowi grunta i zabrać go do służby dworskiej, albo dworskiego człowieka na gruncie osadzić, jako też zmieniać według swej woli ich powinności“.

Art, 1048: „Pozwala się właścicielowi oddawać poddanych na służbę ludziom obcym jako też wynajmować ich“.

Art. 1050: „Sądzenie wszelkich sporów i pretensji poddanych pomiędzy sobą do attrybucji pana należy“.

Art. 1052: „Kary cielesne na winnych pan lub rządca jego (każdy oddzielnie i każdy od siebie) mają prawo wymierzać do wysokości 40 rózg, albo 15 kijów“ (na jeden raz).

Art. 1060: „Właściciel ma prawo przesiedlać włościan z jednych gruntów na drugie, chociażby do innego powiatu albo guberni“.

Cytacja byłaby za długa. Dla uformowania pojęcia, jak dalece włościanin był niewolnikiem swego pana, wystarczają powyższe wyciągi. Można go było zniszczyć na dorobku, zrujnować i zniweczyć fizycznie, zabić moralnie przy prawach, jakie wtedy przysługiwały panu, w rzeczy zaś samej właścicielowi poddanego człowieka. Żeby zaokrąglić pojęcie, niech nam wolno będzie przytoczyć jeszcze parę wyciągów z prawa, zawartego w IX tomie:

Art. 1068: „Zmiana poddaństwa i przejście poddanych od jednego ich właściciela do innych, dopełnia się na zasadzie ogólnych przepisów co do *nabywania prywatnej własności*“. (I czyż to człowiek nie jest to samo, co rzecz, sprzęt, koń albo wół?).

Art 1069: „Poddanych jak z gruntami, tak i *bez gruntów* nabywać ma prawo jedynie szlachta“ — a więc sprzedaż dowolna.

Art. 1080. Wzbrania się o *częściowej* (pojedyńczo) sprzedaży poddanych ogłaszać w pismach publicznych.“

W dawniejszem prawodawstwie (przed r. 1857) nawet tego zastrzeżenia nie było. Brak tylko, żeby włościan spędzano dla sprzedaży tabunami na rynek targowy.

Takie określone prawo przysługiwało szlachcie rossyjskiej, a więc tem samem przeszło i na prowincje polskie, do Rossji dawniej wcielone. Szlachta polska zrzekła się poddaństwa w tym roku, kiedy prawodawstwo rossyjskie utrwalało w powyższy sposób niewolę chłopa.

Czy to też dla publicystów rossyjskich dowód, że Polska pragnie przywrócić tradycje staroszlacheckie i z tem razem poddaństwo?

W Kongresowem Królestwie co innego widzimy znowu. Kraj nasz uległ ostatniemu rozbiorowi z powodu konstytucji 3. maja 1791 r. Tak to pozorowano przynajmniej. Konstytucję tę sąsiednie państwa uznały za rewolucyjną i szkodliwą dla siebie. Jakie zadanie postawiło dla kraju co do stosunków jego społecznych, to zasadnicze prawo narodu? Oto jednym z celów jego było, zniesienie poddaństwa chłopa. Rozebrano Polskę..., lecz skoro część jej pod nazwą Księstwa warszawskiego, otrzymała byt niezawisły, poddaństwo zostało tam zaraz zniesione, włościanin osobiście został wolnym człowiekiem, i miał prawo wedle upodobania swego, przechodzić z miejsca na miejsce, obierał rodzaj zatrudnienia, jakie za najwłaściwsze dla siebie uznawał, za grunta zaś zostawione w użytkowaniu jego, płacił albo odrabiał, stosownie do przyjętego na mocy kontraktu zobowiązania. Publicyści rossyjscy mogą nam dzisiaj powiedzieć, że wolność osobista chłopa bez ziemi była i będzie niedorzecznością. Sprzeczać się o to nie będziemy, ale musimy zaznaczyć, że w tym samym czasie w Rossji sprzedawano chłopa i ogółem, i pojedyńczo, oddawano go w najem na dochód pana, robiono zamianę na konia i charty, i poddany nie śmiał przeciw temu słowa powiedzieć, bo dla zażaleń prawodawstwo rossyjskie, wszystkie przed nim drogi co do tego, pozamykało. Nie była to więc dowolność osobista, ale warunek wynikający z prawa posiadania człowieka, jak żeby on był sprzętem lub rzeczą. W Księstwie Warszawskiem włościanin względem dworu od r. 1806 stanął w stosunku dzierżawcy. I na tem Polska nie poprzestawała, nie uznawała kwestji włościańskiej za rozstrzygniętą stanowczo, bo stale podejmowano projekta o ulepszenie bytu wolnego już włościanina. Rossja to, po objęciu rządów królestwa Kongresowego, stawiała przeciw temu przeszkody, rezerwując kwestję włościańską dla siebie, jako środek polityczny przeciw krajowi. W r. 1864 podjęto reformę w tym właśnie sensie. I co ważniejsza, ukazy z tego czasu uwłaszczające nie w pomysłach rządu rossyjskiego początek wzięły, bo są tylko podzielonym na paragrafy przedrukiem broszury szlachcica polskiego, W. Surowieckiego, wydanej w r. 1807 w Warszawie, jako projekt ówczesny, z celem przekazania ziemi odrobkowej na własność włościanom. To samo tam uwłaszczenie, te samo służebności pastewne i leśne, a tylko całość w dobrej wierze i na korzyść kraju była pomyślaną, bez tej przymieszki celu politycznego, który z kwestji sprawiedliwości społecznej, miał swar społeczny wytworzyć. Tego Rossja chciała, i to przeprowadzał u nas jej komitet urządzający. Poczynając od r. 1806 chłop polski miał w Księstwie Warszawskiem, potem w Królestwie kongresowem. otwartą dla siebie szkołę publiczną, miał prawo nabywania ziemskiej własności, dosługiwał się w wojsku i na urzędzie stopnia, od tego też czasu synowie chłopów poczęli wchodzić na większe ziemskie dziedzictwa i gdy nawiedził nas najazd Komitetu urządzającego, posiadanie własności folwarcznej było w Królestwie przez połowę ze szlachtą w ręku wnuków włościańskich. To zostały u nas ukazy uwłaszczające, kiedy dla pobudzenia Rossji, tymczasem do zrzucenia się poddaństwa, trzeba było inicjatywy szlachty polskiej na Litwie, następnie zaś nacisku ze strony rządu.

Więc tutaj może widzą dowód publicyści rossyjscy, że Polska domagając się bytu samoistnego, pragnie tylko do tradycyj staro-szlacheckich, powrócić? Tradycje te są u nas—tak, lecz one nie chęć wynoszenia się, nie przewagę jednego stanu a poniżenie innych, ale obowiązki względem kraju i wszystkich warstw jego społecznych mają nam przypominać. Do obowiązków tych zaliczamy walkę przeciw przewrotom i nihilizmowi, który z urzędnikami rossyjskimi wprowadzono do prowincyj polskich.

Powiadają nam, że chłop polski drży na wspomnienie rządów szlacheckich. Spróbujmy co do tego obliczyć się z faktami.

Znajomy mój Apolin Hofmeister, właściciel dóbr Szostakowa, w powiecie Brzesko-Litewskim, guberni grodzieńskiej, w r. 1864 został uwięziony i następnie zesłany na Sybir, majątek zaś na rzecz skarbu skonfiskowano. Zaprowadzono tam urządzenia rządowe, włościanie zatem muszą być bardzo szczęśliwi, że im pana polskiego zabrano.

Jak oni to przyjęli, jak rozumieją nowe

* Marszałkiem szlachty Gub: Grodzieńskiej był w owym czasie Kalixt Orzeszko, który przewodniczył obradom i Moskale mówili że ten orzeszek (opreszek) trudnym będzie do zgryzienia dla Rossyi.—

stosunki swoje, niech mi będzie wolno zamieścić tu przykład dosłowny paru listów, pisanych po rosyjsku, które p. Hofmiester na Syberji od włościan odebrał. Treść ich jest następującą:

Szostakowo, d. 20 czerwca 1871 r.

„Miłościwy panie! My — piszą włościanie — wasi dawni poddani, Mikołaj Pieczka, i Jan Kowalczuk, z których byliście zadowoleni, jak i my z was, ale nieszczęście chciało, że Bóg wszechmocny nie dał wam zamieszkiwać w swoim majątku, gdzie spojrzymy teraz, wszędzie rosną chwasty (wsiechudije) i nie wesołe owoce, aż nam serce pęka od żalu. Zatem dowiedziawszy się w tym roku ja Mikołaj Pieczka, żeście wy zdrowi i chcecie mieć od nas wiadomość, piszemy, przyczem ośmielamy się donieść o swojem zdrowiu, żeśmy zdrowi dziękować Bogu, czego i wam życzymy i prosimy Najwyższego, żeby dał tę łaskę i żebyście do swego majątku wrócili, a nam żeby pozwolił oglądać jeszcze wasze drogie oblicze, które my przypominając sobie, nie możemy zapomnieć. Ja Mikołaj Pieczka chodzę po służbie, bo jak wiecie, nie mam swej ziemi, miałem nadzieję dostać od was, ale Bóg nie pozwolił, nie tracę jednak nadziei, że jeżeli nie ja, to dzieci moje będą oczekiwać tego, bo może da nam Najwyższy, że wy wrócicie. Ci ludzie wasi, których uszczęśliwiliście wy, są zdrowi, dziękują za waszą łaskę i proszą Najwyższego, żeby pozwolił wam wrócić, chcą pisać do was, a ja Jan Kowalczuk dostałem trzy dziesięciny ziemi od komisji nadawczej (Powierocznaja komisja), na niej postawiłem dom i mam kawałek chleba, a ze mną mieszka matka staruszka, która prosi Boga, żeby choć przed śmiercią mogła was widzieć“ i t. d.

W tym sensie cały list napisany. Piszą to włościanie dziś prawosławni, pochodzący od rodziców unickiego wyznania. W końcu listu dopisek taki:

„Dowiedziawszy się, że ludzie wasi do was piszą, ja diaczek cerkiewny (prawosławny), którego może wy pamiętacie, bo ja byłem wtedy jeszcze bardzo mały, życzę wam od Boga zdrowia, szczęścia i całuję drogie ręce wasze.

Podpisano: A. Barański.

I jeszcze dopisek:

„Ja Filimon Szmolik dowiedziawszy się, że do was piszą, donoszę, że i ja zdrów, czego życzę i wam, a proszę Najwyższego, żeby dał wam jeszcze powrócić do nas, ze mną proszą Boga o to i dzieci moje. Ja teraz sam jestem na gospodarstwie, bo Roman Murzyn wziął trzecią część ziemi i oddzielił się odemnie“.

Drugi list, dnia 5. marca 1875 r.

„Jaśnie Wielm. Panie! Za darowane nam grunta ja nie przestanę być wdzięcznym, lecz teraz brat mój Jan, żąda ode mnie połowy, więc ośmielam się prosić was, przysłać nam wiadomość, komu był darowany grunt, mnie, czy mojemu bratu? Przyczem proszę i to rozstrzygnąć, czy ta ziemia, co dostałem za oddzieloną pod cmentarz, powinna do mnie należeć, czyli też do Mikołaja Murzyna i Jana Murzyna, którzy to chcą teraz odemnie odebrać.

Podpisano: Izydor Murzyn.“

Trzeci już nie list, ale w formie urzędowej podanie — nosi datę 20 maja 1875 r.

„Ja — mówi podpisana — byłam sługą pod opieką waszych rodziców; a moich panów, byłam pokojową i wyszłam od nich za mąż za Kiryłę Pieczkę, lecz mąż mój umarł w r. 1862, a ja zostałam z czworgiem małych dziatek. Przy formowaniu listy nadawczej (Ustawnaja Hramota) w r. 1863 wyście rozkazali, żeby gospodarstwo po mężu można zapisać na jego brata, Romana Pieczkę, ale z tem, że dzieci moje dostaną z tego połowę. Teraz Roman wszystko zabiera sam i nic nie daje nam. Ja się udawałam do gminy (wołość) ale bez skutku, zatem proszę was rozstrzygnąć to, bo Roman powinien mieć połowę, a my także połowę.

Podpisano: Natalia Pieczkowa.“

Drugie z tejże daty podanie:

Według rozporządzenia nieboszczyka rodzica waszego, mój ojciec Teodor Murzyn, został przeniesiony ze wsi Mursyny, do wsi Szostakowa, ale nasza stodoła została w dawnej wsi i teraz jeszcze tam stoi. Potem, kiedy nas urządzała komisja (powierocznaja), to myśmy do Muszyn wrócili na dawne grunta i ja użytkowałem ze stodoły, ale czterech naszych włościan kupili wasz folwark tutaj i oni stodołę odbierają odemnie. Upraszam najpokorniej, przyślijcie rozkaz (predpisanije), żeby mnie tej stodoły nie zabierali.

Podpisano: Maksim Murzyn.“

Czy powyższe listy mogą służyć za dowód dla publicystów rossyjskich, że włościanie drżą u nas na wspomnienie rządów szlacheckich? Nie musiały być te rządy tak przeciwne ich dobru, musieli mieć zapewne opiekę i dobry dwór z nimi utrzymywał stosunek, kiedy po zesłaniu dawnego ich pana na Sybir, jeszcze oddają mu do rozstrzygnięcia spory pomiędzy sobą i proszą Boga o to, żeby tenże pan do nich powrócił.

Zanotowałem wyżej, że reskrypt cesarski dla Litwy z 9. grudnia 1857 r., za warunek usamowolnienia postanowił to, że poddaństwo nie może być inaczej znoszone, jak tylko stopniowo i na to kazano oczekiwać ukazu. Warunek ten nie mógł być pomijany bezkarnie, śmieli jednak obywytele zaraz przystąpili do wykonania swego projektu.

Do tej liczby należał p. Hofmejster. Zaraz po złożeniu przez szlachtę projektów o zniesienia poddaństwa, zwołał on swoich włościan i powiedział, że grunta i osady, stanowiąc dotąd za pańszczyznę ich używalność, przechodzą do nich na własność. Decyzji ostatecznej z Petersburga nie czekał. Przejście na gospodarstwo parobczane od razu nie było możliwe, za naradą przeto z włościanami, rozłożył to na siedm lat i stopniowo uwalniał włościan od powinności. Darowiznę tę jego śmielsi przyjęli, inni wszakże bali się, żeby na nich za to odpowiedzialność nie spadła, że robią układy z panem, kiedy nie ma jeszcze ukazu. Uwłaszczył od siebie piętnastu gospodarzy tylko, reszta postanowiła czekać, a każdy z uwłaszczonych dostał 31 morgów litewskiej ziemi.

Ukaz następnie gwarantował szlachcie wynagrodzenie za grunta włościańskie, p. Hofmeister zrzekł się tego i w dokumentach na darowiznę wydanych zwolnił włościan od wszelkich opłat dworowi. Początkowo sam on nie wiedział, czy rząd nie będzie ścigał więcej pospiesznych obywateli, za takie poprzedzanie ukazów cesarskich; w dokumentach przeto dla pierwszych pięciu włościan zeznał, że im grunta sprzedaje i że szacunek za takowe został mu wypłacony, ale rzeczywiście nic nie wziął. Po ogłoszeniu ukazu ostrożność ta była już niepotrzebną, dokumenta następne mówią o darowiznie bezpłatnej. (Dowody w sądzie powiatowym Brzesko-litewskim i w listach nadawczych, ustawnyja hramoty).

Jednocześnie p. Hofmajster pokasował karczmy w swych dobrach i zaprowadził szkółki dla dzieci włościańskich, uczono tam po polsku, ale uczono także i po rossyjsku, a kierownikiem nauki pod jego zwierzchnim dozorem, był miejscowy pleban prawosławny, który przy rewizji biskupa Żelazowskiego z Grodna, dostał od niego za też szkółki nagrodę.

Powiedzą może pp. publicyści rossyjscy, że przykład p. Hofmeistra był pojedynczy, że wreszcie on, jako po Syberji włóczony był powstańcem, rewolucjonistą polskim, ale nie zwykłym obywatelem. Właśnie tutaj wskazówka, do czego prowadziła i do czego prowadzi Polska dobijająca się bytu niezawisłego. On należał do tego odcienia, dowód więc czego ten odcień chce. Wreszcie, czy można pojedynczym nazwać fakt taki w kraju, gdzie tyle innych faktów znacznie wcześniej go poprzedziło. Staszyc i Hrubieszowscy włościanie, Kr. Brzostowski i gmina fabryczna w Sztabinie (Augustowskie), urządzenie włościan w Retowie na Żmudzi przez księcia Ogińskiego, a zresztą któryż to z obywateli na Litwie i Rusi był przeciwny zniesieniu poddaństwa i uwłaszczaniu. Byli w końcu i tacy, którzy jednocześnie z p. Hofmeistrem sami urządzili się z włościanami i własność ziemi bez wynagrodzenia im zapewnili.

U p. Hofmeistra, jak powiedziałem, uwłaszczenie przyjęło tylko 15 włościan, inni zaś postanowili czekać wykonania ukazów. Ci wyszli najgorzej, bo tamci nic nie płacą, ci zaś zostali obłożeni ciężarami, których p. Hofmeister nie domagał się wcale.

To są dowody nasze, w obec których zarzuty prasy rossyjskiej są tylko brednią i pisaniną bez sensu.

Ant. Mroczek.

KRONIKA NAUKOWA.

przez

B. ABAKANOWICZA.

Najbogatszym dziennikiem na świecie, jest *New York Herald* amerykański. Żaden inny nie posiada takiej liczby korespondentów i tak dzielnie zorganizowanego sztabu reporterskiego. Dosyć przypomnieć sobie jednego z nich, Stanleya, co to kosztem dziennika odbył już dwie podróże w głąb kontynentu afrykańskiego, a teraz pojechał znowu by odbyć trzecią. Odkrycia, ktore ten podróżnik porobił, należą do najważniejszych i najwięcej rzucających światła na tajemnicze wnętrze Afryki.

Oprócz tego, dziennik *New York Herald* posiada własne, znakomicie zorganizowane obserwatorjum i biuro meteorologiczne, które szczególniej dla żeglarzy ma wielką wartość. Biuro to donosi często Europie o burzach, które wytwarzają się przy kontynencie amerykańskim i w szalonym tańcu po nad oceanem biegą ku wybrzeżom europejskim. Telegram z biura meterologicznego na parę dni wyprzedza takie burze i żeglarze mają czas schronić się w bezpieczne porty. W bardzo wielkiej ilości wypadków przepowiednie *New York Herald*a jak najściślej się sprawdziły i to, co z początku uważano za humbug amerykański, dziś jest traktowanem zupełnie na serjo i obserwatorja zachodnio-europejskie w ciągłym są stosunku z biurem *Heralda*.

